

გარუსებული „კაზანოვა“ ქართლ-კახეთის სამეფოში

ირაკლი ფალავა

კავკასიის უნივერსიტეტი;

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

ipaghava@cu.edu.ge

ქართლ-კახეთის სამეფო (de facto 1744-1801) ახალი დროის წამყვან ქართულ სახელმწიფოდ წარმოგვიდგება; მისი აღზევება და დაცემა ქართველი ერისა და საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ტეხილს წარმოადგენს. რაღა თქმა უნდა, ქართლ-კახეთის სამეფოს ისტორიის შესწავლას სრულიად განსაკუთრებული ისტორიოგრაფიული მნიშვნელობა აქვს. ამ მიმართულებით მუშაობას აადვილებს პირველწყაროების შედარებითი – წინარე პერიოდებს თუ შევადარებთ – სიუხვეც. მიუხედავად ამისა, ეპოქის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის შემდგომი გაფართოება საშურ საქმედ გვეჩვენება. თუნდაც უკვე ცნობილი, მაგრამ შედარებით შეუსწავლელი პირველწყაროს ცნობების ანალიზი და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა თავისი მნიშვნელობით ახალი პირველწყაროს აღმოჩენას უახლოვდება.

წინამდებარე ნაშრომი სწორედ ამგვარი პირველწყაროს შესწავლას ეძღვნება; საუბარია ვინმე ალექსანდრე სიმეონის ძე პიშჩევიჩის (Александр Симеонович Пишчевич) (1764-1820) მემუარებზე და სხვა, მოკლე ნაწერებზე. ეს პიროვნება რუსეთის იმპერიის ჯარში მსახურობდა, ყირიმში, შემდეგ ჩრდილო კავკასიასა და ვოლგისპირეთში; ბოლოს სანქტ-პეტერბურგში გადავიდა, სადაც სამოქალაქო სამსახურში გადასვლა მოუწია; ცხოვრების ბოლო ათწლეულები მამისგან მემკვიდრეობით მიღებულ მამულში გაატარა, ხერსონის სიახლოვეს. 1784 წელს რამდენიმე კვირით ქართლ-კახეთის სამეფოშიც იყო მივლენილი, სადაც, სხვათა შორის, ლეკების საწინააღმდეგო ლაშქრობაში მიიღო მონაწილეობა. ქართველებს რუსეთის იმპერიაშიც ხვდებოდა ხოლმე. მის მემუარებში ქართველოლოგისტის საინტერესო ცნობები საკმაო რაოდენობითაა. ჩვენი მიზანი, საქართველოსა და ქართველებზე ალექსანდრე პიშჩევიჩის ცნობების გადმოცემა-ანალიზია.

საკვლევი მასაღა, ბუნებრივია, თავად ალექსანდრე პიშჩევიჩის თხზულებებია.

თავიდანვე განვმარტავთ, რომ ეთნიკურად (მამითაც და დედითაც) ალექსანდრე პიშჩევიჩი სერბი იყო, თუმცა კი რუსეთის იმპერიაში დაბადებულ-გაზრდილი და ფარსაგად გარუსებულიც. იმ ეპოქისა და რეგიონის მემუარული ლიტერატურისგან ალექსანდრე პიშჩევიჩის ნაშრომი გამოირჩევა ავტორის ერთი მხრივ, ჩანს, ინტიმური ცხოვრებისადმი დიდი ინტერესით, მეორე მხრივ კი, გამოხატული ექსციზიციონიზმით, თავისი ინტიმური ცხოვრებისა და „გამარჯვებების“ გახსენება-წარმოჩენის, თავის მოწონების სურვილით. მემუარების შესაბამის ფრაგმენტებს ერთგვარი სკეპტიციზმით უნდა მივუდგეთ: მონათხრობი ზოგჯერ მაინც (პირველ რიგში, ეს სწორედ ქართლ-კახეთის სამეფოში მომხდარს ეხება) ბელეტრიზებული და არა დოკუმენტურ-მემუარული ტექსტის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ერთგვარად, იური ლოტმანის ტერმინი რომ გამოვიყენოთ, *თეატრალიზებული* (პლეშაკოვი 2008: 47-48); (ლოტმანი 1994: 207). თვალში საცემია მსგავსება ჯაკომო კაზანოვას თავგადასავლებთან, რომელიც ასევე, – ლიტერატურული ქმნილება უფროა. სწორედ ამ გარემოებების გათვალისწინებით უპრიანად ჩავთვალებთ ალექსანდრე პიშჩევიჩისთვის *გახუსებული „კაზანოვა“* გვეწოდებინა.

ალექსანდრე პიშჩევიჩის კარიერისა და ცხოვრებისეული გზის დაწვრილებით აღწერა სცდება წინამდებარე ნაშრომის მიზნებს. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ საკმაოდ ინტელიგენტურ ადამიანად ჩამოყალიბდა. სამხედრო სამსახურითა და მექალთანეობით დაკავებულს, არ შეუწყვეტია წიგნების კითხვა – ერთგან ახსენებს რომ საკუთარი ბიბლიოთეკის შედგენა

ჯერ კიდევ 1783-1784 წლებში დაუწყია (პიშჩევიჩი 1885: 40); თავადაც იღებდა ხელში კალამს – 1793 წლის კონტექსტში (როდესაც ჯერ ოცდაათი წლისაც არ იყო) თავის „თხზულებებს“ ახსენებს (პიშჩევიჩი 1885: 162). სამსახურიდან გადადგომის შემდეგ, როგორც ჩანს, მოცალეობა ბევრად მეტი ჰქონდა და მას მრავალრიცხოვანი წეხილების წერით ავსებდა (პიშჩევიჩი 1886ა).

თუმცა, რამდენადაც ცნობილია, ალექსანდრე პიშჩევიჩის ცხოვრებაში მისი ნაწერებიდან არაფერი გამოქვეყნებულა. ამ კაცის ლიტერატურული მემკვიდრეობის თუნდაც ნაწილობრივ გადარჩენა მისი შთამომავლის, შვილიშვილის, ალექსანდრე პავლეს (პლატონის?) ძე პიშჩევიჩის დამსახურებაა; ამ პიროვნებამ ოჯახში შენახული ისტორიული ხასიათის თხზულებები და ნაწერები, მათ შორის, რუსეთის იმპერიაში გადმოსახლებული სერბი სამხედრო მოღვაწის, სიმეონ პიშჩევიჩისა და მისი ვაჟის, ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარები გამოსაცემად პროფესორ ნილ პოპოვს გადასცა (პიშჩევიჩი 1881: II). ალექსანდრე პიშჩევიჩის მიერ 1785 წელს შედგენილი თბილისის რუკის გამოცემაზე კი მისმა შვილიშვილის შვილმა, პ. ბელავენცმა იბრუნა (პიშჩევიჩი 1902).

ნილ პოპოვმა ჯერ მამის მემუარები გამოსცა, 1881 წელს (პიშჩევიჩი 1881),¹ შემდეგ კი შვილის ძირითადი თხზულება, – მემუარები, 1885 წელს ცალკე წიგნად დაბეჭდა (პიშჩევიჩი 1885). ალექსანდრე პიშჩევიჩის რამდენიმე სხვა ნაწერიც ასევე XIX საუკუნის ოთხმოციან წლებში გამოქვეყნდა (პიშჩევიჩი 1884); (პიშჩევიჩი 1886ა); (პიშჩევიჩი 1886ბ). 1902 წელს გამოქვეყნდა ალექსანდრეს მიერ შედგენილი თბილისის რუკაც (პიშჩევიჩი 1902). თუმცა, როგორც ჩანს, ნაწერების ნაწილი მაინც გამოუქვეყნებელი დარჩა. მათი დღევანდელი ადგილმდებარეობა უცნობია; დიდი ალბათობით, XX საუკუნის ქართვენილებს გადაჰყვა.

ალექსანდრე პიშჩევიჩის ნაშრომსა და ცნობებს ისტორიოგრაფია, ყოველ შემთხვევაში, კავკასიოლოგიური და ქართველოლოგიური ისტორიოგრაფია კარგა ხანს უგულებელჰყოფდა; შესაძლებელია, ინტიმური თავგადასავლებით გაჯერებულობის გამოც (შდრ., პლემაკოვი 2008: 47); (პივოვაროვა 2014: 441-442).

მხოლოდ 1935 წელს გამოცემულ, კავკასიაში მოგზაური ევროპელების ცნობარში პოლიევკტოვმა პიშჩევიჩიც შეიტანა და მისი მემუარების მოკლე ანოტაციაც შეადგინა (პოლიევკტოვი 1935: 56-57): მოხაზა მისი სამხედრო კარიერა და მოღვაწეობის არეალი; აღნიშნა სამხედრო-ყოფითი ხასიათის დეტალების სიუხვე და მნიშვნელობა, რომლებიც „ოფიციალურ საბუთებთან შედარებით, „კავკასიაში რუსული იარაღის საგმირო საქმეებს“ რამდენადმე განსხვავებულად აშუქებს“; თუმცა კი, გაჯერებულია რუსი ოფიცრის „დონ-ჟუანური „გამარჯვებების“ თხრობით“, მათ შორის, „აზიელ“ ლამაზმანებზედაც; პოლიევკტოვის აზრით, „თავად პიშჩევიჩის დამოკიდებულება კავკასიის მოსახლეობისადმი – არის რუსი ველიკოდერჟავნიკის ტიპური ქედმაღლური დამოკიდებულება „მტაცებლებისა და ველურებისადმი“, თუმცა კი საკუთარი ქცევით მას არა ერთხელ საპირისპირო დაუმტკიცებია, ისე რომ თავად ვერც შეუმჩნევია“.

მას შემდეგ, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ქართველოლოგიურ ისტორიოგრაფიაში სწავლობდნენ (ხარაძე 1975: 116-117); (დუმბაძე, გუჩუა 1990: 461-463, ტაბულა 59) მხოლოდ ალექსანდრე პიშჩევიჩის მიერ 1785 წელს შედგენილ და 1902 წელს გამოცემულ თბილისის რუკას (პიშჩევიჩი 1902).

XXI საუკუნეში ინტერესი ალექსანდრე პიშჩევიჩის (და მამამისის) ლიტერატურული მემკვიდრეობისადმი მატულობს. მამა-შვილის მემუარებს საგანგებო შრომები ეძღვნება (პივოვაროვა 2014); (პივოვაროვა ხელნაწერი 1?).² ალექსანდრეს ცნობებს იყენებენ სხვადასხვა საკითხის კვლევისას: რუსეთის იმპერიის ჯარისა და სამოქალაქო მოსახლეობის ურთიერთობა (პლემაკოვი 2008: 43-45); (ვოლოდინა, პოდრეზოვი 2020: 88); სერბი ახალმოსახლეების გარუსების პროცესი (სკვორცოვა 2021); და მარგინალურობის ფენომენი რუსეთის იმპერიაში (პივოვაროვა 2012); საშუალო რანგის ოფიცრების ყოფა (პივოვაროვა ხელნაწერი 2?);³ ქართველებისა და რუსების ბრძოლა ლეკებთან ალაზანთან 1784 წელს (ხაფიზოვი 2013: 75-80).

საქართველოში ბოლო პერიოდში ალექსანდრე პიშჩევიჩის ცნობებით ვისარგებლეთ 1784 წლის ოქტომბერში მომხდარი მულანლოს ბრძოლის (ფალავა 2023ბ: 292-298), და, ასევე, ქართლ-კახეთის ზარაფხანის ადგილმდებარეობის კვლევისას (ფალავა 2023ა: 184, 186-188, 191).

საქართველოსა და ქართველების შესახებ ალექსანდრე პიშჩევიჩის ცნობები შეიძლება დაიყოს რამდენიმე კატეგორიად:

1. კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა: თავად რუკაზე მინანერით თუ ვიმსჯელებთ, 1785 წელს პიშჩევიჩმა გეორგიევსკში შეადგინა თბილისის რუკა;

2. ინფორმაცია ქართლ-კახეთის სამეფოზე: მოგონება იმაზე, რაც ავტორს იქ პირადად გარდახდა; ამასთან კავშირშია ქრონოლოგიურად უფრო გვიანდელი ცნობები, რომელიც 1784 წელს ირაკლი II-ისა და რუსების ლეკების წინააღმდეგ გალაშქრებას ეხება; ეს არის ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემკვიდრეობის ქართველოლოგიისთვის უეჭველად ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი ნაწილი;

3. ინფორმაცია რუსეთის იმპერიაში მოღვაწე ქართველებზე;

4. ინფორმაცია რუსეთის იმპერიის შინაგანი მდგომარეობის შესახებ, რომელიც, შესაძლოა, აქტუალური იყოს საქართველო-რუსეთის, ქართველებისა და რუსების ურთიერთობის შესწავლის კუთხით, XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედსა და XIX საუკუნის დასაწყისში, ანუ, მაშინ, როდესაც ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების ანექსიით დაგვირგვინდა კიდევაც იმდროინდელი ქართველობის ორიენტაცია რუსეთსა და რუსებზე;

5. სერბი პიშჩევიჩის გარუსების ამსახველი ცნობები; – ქართველოლოგიისთვის საინტერესო შეიძლება იყოს იმ მექანიზმების გამოსავლენად, ან, ყოველ შემთხვევაში, იმ გარემოს მოსახზად, რომელშიც ესოდენ ინტენსიურად წარმოებდა რუსეთის იმპერიაში გადახვეწილი არა მარტო სერბების, არამედ ასევე ქართველების გარუსების პროცესი.

ცნობებს კატეგორიების მიხედვით განვიხილავთ.

I. ალექსანდრე პიშჩევიჩის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა უკვე საფუძვლიანად არის შესწავლილი და, ამის გათვალისწინებით, წინამდებარე ნაშრომში აღარ შევხებით.

II. 1784 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოში პიშჩევიჩის გამგზავრების, იქ ყოფნისა და დაბრუნების ამბებს გადმოვცემთ მისი მემუარების მიხედვით.

პიშჩევიჩის მოგზაურობას საინტერესო პრელუდია უძღოდა. ჯერ კიდევ 1782 წლის შემოდგომასა თუ 1782-1783 წლების ზამთრის დასაწყისში (1782 წლის 7 აგვისტოდან 1783 წლის 19 იანვრამდე შუალედში), საქართველოს ისტორიიდან კარგად ცნობილი პოლკოვნიკი ბურნაშევი ეწვია ალექსანდრე პიშჩევიჩის მამის მამულს ბელორუსიაში. სიმეონ პიშჩევიჩის სურვილი ყოფილა რომ მის უფროს ვაჟს, ალექსანდრეს, „საქართველოში“ ემსახურა, და ბურნაშევისთვის შეუთავაზებია – ჩვენი გმირი თავისთან წაეყვანა. ბურნაშევმა ალექსანდრე კი ალერსიანად მიიღო, მაგრამ უარი შეუთვალა (პიშჩევიჩი 1885: 24-27). თუმცა, სიმეონმა მაინც თავისი გაიტანა: მისი თხოვნით ბურნაშევს ალექსანდრე თავისთან უკვე ქართლ-კახეთიდან გამოუთხოვია – შესაბამისი ბრძანება პოლკში 1783-1784 წლების ზამთარში მიუღიათ (იქამდე ალექსანდრემ მოასწრო 1783 წელს ყირიმის აღების ლაშქრობაში მონაწილეობა) (პიშჩევიჩი 1885: 42-44).

სიმეონ პიშჩევიჩი ფიქრობდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოში ვაჟის მსახურება მის კარიერას შეუწყობდა ხელს. თურმე, „საქართველოში“ ჩასული ბურნაშევის ოჯახობას მეგზურად თან ახლდა სამსახურიდან გადამდგარი პრაპორშჩიკი იაკშიჩი. ამ კაცის დაჯილდოება ხელმომჭირნე ბურნაშევს შემდეგნაირად გადაუწყვეტია – მეფე ირაკლისთვის უთხოვია იაკშიჩისთვის „ქართული პოდპოლკოვნიკობა“ მიენიჭებინა. ამ „ქიშკრული ჩინის“ დამდასტურებელი ეტრათი მეფეს არაფერი დაუჯდა, ბურნაშევმა კი იაკშიჩი ამგვარი „ჯილდოთი“ გაისტუმრა. იაკშიჩს თურმე იმედი ჰქონია, იმავე ჩინით რუსეთის იმპერიის ჯარში შევიდოდა, რაზედაც ყველას ეცინებოდა; „სხვადასხვაგვარი დიპლომის მოყვარე“ სიმეონ პიშჩევიჩის გარდა, რომელზედაც მომხდარს უცნაური შთაბეჭდილება მოუხდენია; მან გადაწყვიტა, – ალექსანდრეს სარკასტული გადმოცემით – რომ პორუჩიკი ვაჟიშვილი „საქართველოში“ წასულიყო, „ქართული ბრბოების“ ფელდმარშალი მაინც რომ გამხდარიყო (პიშჩევიჩი 1885: 44). ვერც ალექსანდრემ და ვერც მისი პოლკის მეთაურმა სიმეონ პიშჩევიჩს ეგ განზრახვა ვერ გადაათქმევინეს (პიშჩევიჩი 1885: 45); და, აი, ალექსანდრე მიემგზავრება ჯერ ჩრდილოეთ კავკასიაში, ერთი მსახურის თანხლებით, ორი საფერხე ცხენით

და ოთხთვალათი რომელშიც კიდევ სამი სასაპალნე ცხენია შებმული, შიგ კი „ყირიმელი კატა“ ზის, რომელსაც ასევე უნდა ენახა „საქართველო, ბურნაშევი, კავკასია, ირაკლი და სხვ.“ (პიშჩევიჩი 1885: 46-47).

გეორგიევსკში ჩასული პიშჩევიჩისთვის პოტიომკინს განუცხადებია, რომ „საქართველოში“ არ გაუშვებდა და თავისთან დაიტოვებდა, რასაც მისი ხელქვეითი ბურნაშევი ვერ შეეწინააღმდეგებოდა (პიშჩევიჩი 1885: 49). სხვათა შორის, გეორგიევსკში პიშჩევიჩი ხვდებოდა პოლკოვნიკ გერმანს, პოდპოლკოვნიკ ტამარას, დოქტორ რაინესს და სხვებს (პიშჩევიჩი 1885: 50). მაგრამ, რამდენიმე ხანში მდგომარეობა შეიცვალა. თავად კნიაზ პოტიომკინს უბრძანებია გენერალ პოტიომკინისთვის, ირაკლი II-სთან წასულიყო, პოლიტიკური მოლაპარაკებები გაემართა, ოსმალეთთან ომის შემთხვევაში როგორ იქნებოდა უფრო მოსახერხებელი, „თურქებს ანატოლიაში იქეთა მხრიდან სწევოდნენ“ (პიშჩევიჩი 1885: 51). ამჯერად პიშჩევიჩი კმაყოფილი დარჩა, ვინაიდან მიეცა შესაძლებლობა ახლოდან ენახა კავკასია და „გასცნობოდა საქართველოს, თავისი ქალების სილამაზით ესოდენ განთქმულ მხარეს“ (პიშჩევიჩი 1885: 51). ვლადიკავკაზში ჩასული პიშჩევიჩი, ჩანს, დაუმეგობრდა ეგერთა ბატალიონით იქ მყოფ პოდპოლკოვნიკ პრინც გესენ-რაინსფელდის (პიშჩევიჩი 1885: 52) (რომელსაც მალევე ალაზანზე ლეკებთან ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაჭრიან).

1784 წლის სექტემბრის პირველ რიცხვებში ვლადიკავკაზში ჩავიდნენ გენერალი პოტიომკინი გენერალ-მაიორ სამოილოვთან ერთად, რომელსაც ბურნაშევისგან მიღებული ჰქონია ცნობა, რომ მეფე ირაკლი ნახევარ-გზაზე მის დახვედრას აპირებდა. პოტიომკინმა გააგზავნა პიშჩევიჩი თბილისში თხოვნით, ამ ზედმეტი პატივისგან გაეთავისუფლებინათ (პიშჩევიჩი 1885: 52).

ათი კაზაკის თანხლებით გამგზავრებულ პიშჩევიჩზე თერგის ხეობამ, კავკასიის ხედებმა და მთიელებმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინეს (პიშჩევიჩი 1885: 52-54).

კაზაკები პიშჩევიჩს მხოლოდ „სოფელ ლარსამდე“ გაჰყვნიენ, რომელიც „ოს თავად აჰმეტს“ ეკუთვნოდა. საგზაო ფულის სანაცვლოდ პიშჩევიჩს მხოლოდ რუსულად და თურქულად შედგენილი სამგზავრო მოწმობა, „ღია ფურცელი“ გაატანეს. აჰმეტმა პოტიომკინთან უსიამოვნების მიუხედავად პიშჩევიჩს ცხენი და მეგზური გააყოლა, სოფელ „სტეფან-წმინდამდე“ (პიშჩევიჩი 1885: 53).

აჰმეტის, „ბრწყინვალე მთავრის სორო“ რომ დატოვა, პიშჩევიჩი სტეფანწმინდისკენ გაემგზავრა, სადაც რუს ოფიცერს გეორგიევსკიდან ნაცნობმა „ქართველმა თავადმა კაზიბეგმა“ (ყაზბეგმა – ი. ფ.) თავის „მიწურში“ უმასპინძლა. იქვე პიშჩევიჩი მოიპატიჟა ირაკლი II-ის „საგარეო საქმეთა მინისტრმა, თავადმა ბეგდაბეგოვმა“ (ბეგთაბეგიშვილმა – ი. ფ.), რომელიც მეფე ირაკლის პოტიომკინის დასახვედრად გაუგზავნია (პიშჩევიჩი 1885: 54).

მომდევნო დღეს სტეფანწმინდიდან პიშჩევიჩი უკვე ბეგთაბეგიშვილის ამაღლის სამ თავადსა და მათ მსახურებთან ერთად გაუდგა გზას. პიშჩევიჩი ამახვილებს ყურადღებას ამ თავადების „სისაძაგლეზე“: გზად ცხვრების ფარა რომ გადაელობათ, თავადებმა მწყემსს დაუყვირეს რომ გზა რუსი ოფიცრისთვის გაენთავისუფლებინა. „რუსის სახელს ქართველი უშიშრად როდი ისმენს“, და მწყემსიც საჩქაროდ ცხვრების გადარეკვას შეუდგა. ამასობაში ერთ-ერთმა „უბრწყინვალესობამ“ ოსტატურად ერთი ცხვარი აიტაცა და, ამხედრებულმა ნაბადს ქვეშ დამალა, რაც პიშჩევიჩმა არ შეიმჩნია. ცხვარმა რომ ბლავილი დაიწყო, ხმის გადასაფარად თავადებმა საზიზღარი და უცნაური ხმით სიმღერა დაიწყეს, პიშჩევიჩს რომ არ გაეგო. საბოლოო ჯამში ეს ცხვარი სხვა ფარის მწყემსს ორ აბაზად მიჰყიდეს (პიშჩევიჩი 1885: 55). კობს მიღწეული პიშჩევიჩისთვის ადგილობრივებს ცხენი არ გამოუცვლიათ, მაგრამ თავადებმა წაართვეს (პიშჩევიჩი 1885: 55). სოფელ ქუმლისციხეში ჩასვლისთანავე ზამთარი ზაფხულით შეიცვალა – აქ პიშჩევიჩი საკმაოდ ადგილს ბუნების აღწერას უთმობს (პიშჩევიჩი 1885: 56). ღამის გასათევად ერთ ღატაკ ქართველ გლეხთან გაჩერებულან, რომელსაც, მართალია, ძროხა მაინც ჰყოლია – პიშჩევიჩს იმის რძე შეუძენია, თუმცა დაღევაზე უარი თქვა, ჰიგიენის დაუცველობის გამო; პიშჩევიჩის ნაყიდი რძე ქართველმა თავადებმა დალიეს (პიშჩევიჩი 1885: 56). საღამოს სუფრა გაიმართა, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს გლეხმა და მისმა ოჯახმა, პიშჩევიჩის სამმა თანამგზავრმა (მათი მსახურები უკან ისხდნენ და თავისი ბატონების დანატოვარს მიირთმევდნენ), და მოგვიანებით მოსულმა

მღვდელმა რვა გლეხთან ერთად. მიირთმევდნენ ლობიოსა და პურს. პიშჩევიჩი მათ არ შეუერთდა (პიშჩევიჩი 1885: 56-57).

მომდევნო დილას პიშჩევიჩმა აღმოაჩინა, რომ თანამგზავრებმა ის უცნობ ადგილას მარტო დატოვეს, თანაც ჩიბუხი და ერთი დამბაჩა მოჰპარეს. პიშჩევიჩი იკვირვებს „ქართულ ზომიერებას“ – თანამგზავრებს ხომ მისი საათიცა და ხმალიც მოსწონდათ; არადა, სრულად რომ გაეძარცვათ, მძინარე და ვითომ მოკავშირეებს შორის მყოფი, არ გაუჭირდებოდათ (პიშჩევიჩი 1885: 57).

პიშჩევიჩს უნდა მოეფიქრებინა, ცხენისა და მეგზურის დასაქირავებლად საჭირო ფულის გარეშე გზა როგორ გაეგრძელებინა; მართალია, ღია ფურცელი ჰქონდა, მაგრამ ადგილობრივები საკუთარ მფლობელთა ბრძანებასაც ყურს ნაკლებად ათხოვებდნენო, არათუ შორეული გენერლის რუსულად, ანუ, გაუგებარ ენაზე დაწერილსო (პიშჩევიჩი 1885: 57). საბოლოო ჯამში, ცხენი და მეგზური დიდი გაჭირვებით იშოვა, და ანანურისკენ გაემართა. გზად ლეკების შიშით მეგზურმა შარის მაგიერ ტყის ბილიკით ატარა (პიშჩევიჩი 1885: 57-58).

ბოლოს, ანანურის მონასტერთან პიშჩევიჩს რუსი ეგერები დახვდნენ, ერთი უნტერ-ოფიცერი და ოთხი რიგითი (პიშჩევიჩი 1885: 58-59). პიშჩევიჩმა მათ შემდგომი გზის ამბავი გამოჰკითხა, სავახშმოდ საკვების შესაძენად ფულიც მისცა. თუმცა, ვახშამი რომ მზად იყო, ქართველი თავადები ეწვივნენ, საჭმელი შეუჭამეს და ღვინო დაულიეს (პიშჩევიჩი 1885: 59).

პიშჩევიჩი იქვე აყალიბებს თავის მოსაზრებას ქართველი ხალხის თვისებებზე; წერს, რომ, თავად ბეგთაბეგიშვილის სტუმართმოყვარეობას თუ არ ჩავთვლით, გაეცნო ქართველების ანგარებას; „სიფაქიზეს“; „სიამავეს“ ლეკების წარმოსახვისას; ზიზღიანობის არქონას; სიტყვის გატეხვას; სიმარდეს სხვისის მითვისებაში; გაიგო, თუ რამდენად „უსაფრთხოა“ მათ შორის ყოფნა; რამდენად არაადამიანურია ქართველი თავადი თავის ყმებთან და რა ცოტა პატივს სცემს სხვისი ყმა (პიშჩევიჩი 1885: 59-60).

ანანურში ღამის გატარების შემდეგ, ქართულის მცოდნე უნტერ-ოფიცრის დახმარებით პიშჩევიჩმა მიიღო ცხენი და ხუთი ქართველისგან შემდგარი დაცვა, თუმცა კი ეტყობოდათ, რომ ერთი ლეკიც რომ დაენახათ, მიატოვებდნენ. მათთან ერთად პიშჩევიჩი დუშეთამდე მივიდა, სადაც დახვდნენ ბურნაშევის გამოგზავნილი ქართულ ცხენებზე ამხედრებული რვა რუსი ეგერი უნტერ-ოფიცერთან ერთად, რის შემდეგაც პიშჩევიჩმა თავისი „ლაჩრული ქართული გვარდია“ დაითხოვა; მალევე კი ეგერთა ერთი ბატალიონის ბანაკს მიაღწია, სადაც ბურნაშევი პირადად დახვდა (პიშჩევიჩი 1885: 60).

ბურნაშევმა პიშჩევიჩს ჯერ კავკასიის ხაზზე დაყოვნება უსაყვედურა; ეგ რომ არა, „ქართული მიწის რუკის“ შედგენაში დაიხმარდა. მაგრამ, როდესაც გაიგო, რომ პიშჩევიჩი პოტიომკინის განკარგულებაში იმყოფებოდა და ახლაც მეფე ირაკლისთან წერილით იყო გამოგზავნილი, ამპარტავნება ღამუნით შეცვალა და კარგად მოეპყრო. სადილის მირთმევის შემდეგ, პიშჩევიჩი ათი ამხედრებული ეგერისა და ოცდაათი ქართველის თანხლებით ისევ გზას გაუდგა (პიშჩევიჩი 1885: 60).

თბილისში შესვლისას მაცხოვრებლები პიშჩევიჩს უყვიროდნენ „ენერალი მოდის“ – ქართლ-კახეთში უკვე დისლოცირებული ორი ბატალიონის ყველა ოფიცერს იცნობდნენ და ახალი სახე რომ ნახეს, პოტიომკინისგან წარგზავნილად ჩათვალეს, რომელსაც მთელი ქალაქი მოუთმენლად ელოდაო. სასახლის წინ იმდენი ხალხი შეკრებილიყო, რომ პიშჩევიჩმა ცხენით გასვლა ძლივს მოახერხა (პიშჩევიჩი 1885: 60-61).

მეფე ირაკლი ეზოში სეირნობდა; პიშჩევიჩს თარჯიმნის დახმარებით გამოჰკითხა გენერლის ამბები, შემდეგ კი მისი ვინაობაც გაარკვია (პიშჩევიჩი 1885: 61).

სავახშმოდ პიშჩევიჩი ბურნაშევის მეუღლესთან წავიდა. ღამე კი მიჩენილ ბინაზე გაატარა, სადაც მეფის გამოგზავნილი ვახშამი დახვდა (ცოცხალი ქათამი, ღვინო, სხვადასხვა ხილი) (პიშჩევიჩი 1885: 61). მეორე დღესაც პიშჩევიჩს მეფის მსახური ეახლა კითხვით, ფულის აღებას ხომ არ ამჯობინებდა, რომ ვახშამი თავისი გემოვნებით მოემზადებინა. თურმე, მეფეს ჩვევად ჰქონია მასთან გამოგზავნილი რუსი ოფიცრები ეკვება, რომელთაგან ბევრი, რუსეთის სასირცხვილოდ, ფულს იღებდაო. პიშჩევიჩმა ორივეზე უარი განაცხადა (პიშჩევიჩი 1885: 61).

თბილისში პიშჩევიჩმა მეორე დღესვე ნაცნობებიც გაიჩინა – პორუჩიკი კრასინკსი და

მკურნალი იზმაილოვი. სამივენი სასეირნოდ ქალაქგარეთ მდებარე ბაღებში წავიდნენ, სადაც თბილისური დროსტარებაც ნახეს – ხეების ჩრდილში გროვებდად მსხდომი ქართველები ღვინით სკდებიან, რაც ძალა და ღონე აქვთ სიმღერებს ღრიალებენ, „ბალალაიკაზე“ და დაირაზე უკრავენ; სხვათა შორის, ყველანი ამ სამეულსაც ეპატიჟებიან, სუფრაზე დაენვიონ (პიშჩევიჩი 1885: 61).

იზმაილოვმა პიშჩევიჩს თავისთან დასახლება შესთავაზა, სადაც ოფიცერს ექნებოდა შესაძლებლობა „ულამაზესი ქალები ეხილა და მათი ჩვეულებები გაეცნო“; იზმაილოვის ცოლი მდიდარი თბილისელი ვაჭრის ქალიშვილი ყოფილა, „რომელსაც ამ ქალაქის საუკეთესო ქალები სტუმრობენ ხოლმე“ (პიშჩევიჩი 1885: 61). რამდენიმე დღის შემდეგ იზმაილოვმა პიშჩევიჩს სახლში დაახვედრა სტუმრად მოსული რვა ულამაზესი „ქართველი ქალი“, რომელთაგან უფროსის ასაკი ოცდახუთ წელს არ აღემატებოდა. იზმაილოვის მეუღლე, რომელიც ცოტა რუსულს ფლობდა, თარჯიმნობდა. ნაშუაღამევამდე გაგრძელბულმა წვეულებამ ძალიან მხიარულად ჩაიარა, ღვინის სმასა და სიმღერა-თამაშობაში. წასვლისას იზმაილოვის დაჟინებით, – ევროპული ჩვეულება არისო და ევროპელთან გატარებულ საღამოს ასე შეეფერებაო, – ყველა ქართველმა ქალმა წასვლის წინ პიშჩევიჩს აკოცა. პიშჩევიჩს ყველაზე მეტად თექვსმეტი წლის „ნინა“ მოსწონებია, რომელიც ხილით უმასპინძლდებოდა და თან „ლამაზ ალექსანდრედ“ მოიხსენიებდა. იზმაილოვის მეუღლემ ნინას რაღაცა ჩასჩურჩულა, და ისიც, მეგობრებთან ერთად გასული, ნახევარ საათში მობრუნდა და თავი პიშჩევიჩს მისცა. მომდევნო ღამეებსაც ერთად ატარებდნენ, სანამ ქმარმა, შეძლებულმა ვაჭარმა, არ გაიგო ყველაფერი, ნინა არ სცემა და თავის მეგობარ აზნაურთან სოფელში არ გამოამწყვდია; იზმაილოვსა და მის მეუღლეს კი ემუქრებოდა, მაგრამ პიშჩევიჩმა ეს მუქარები არაფრად ჩათვალა (პიშჩევიჩი 1885: 62-63). მოგვიანებით იზმაილოვის მეუღლემ კვლავ დაპატიჟა თავისთან მეგობარი ქალები, რაც იგივენაირად დასრულდა. იზმაილოვთან სტუმრად მოსული სხვა ქალებიც გამხდარან, ამგვარად, პიშჩევიჩის საყვარლები, სანამ „დიდი მსხვერპლი“ არ გაიღო, და მხოლოდ ერთ ახალგაზრდა ქვრივზე გაჩერდა, რომლის ერთგულიც თბილისში ყოფნის ბოლო დღემდე დარჩა. პირველი ინტიმური პაემანი მათ აბანოში ჰქონიათ (პიშჩევიჩი 1885: 63-64).

ამასობაში (შუა ქალების დევნაში) თბილისში პოტიომკინიც ჩამოვიდა, რომელიც დიდი ზარ-ზეიმით მიუღიათ. პოტიომკინს თბილისში შვიდი დღე გაუტარებია, და ყოველ დღე მეფე ირაკლისთან თურქების საწინააღმდეგოდ მოლაპარაკებებს აწარმოებდა (პიშჩევიჩი 1885: 64).

პოტიომკინი, რომელიც, პიშჩევიჩის დახასიათებით, „ტყვიების ზუზუნის დიდი მოძულე გახლდათ“ (პიშჩევიჩი 1885: 94), კავკასიის საზღვრებში უნდა გაბრუნებულიყო, სამოილოვი კი საქართველოში დარჩა და „ლეკების მიწაში რუსულ ლაშქართან ერთად, ქართული ლაშქრის დახმარებით“ უნდა წასულიყო. პიშჩევიჩმა სამოილოვთან დარჩენა ამჯობინა, საომარ მოქმედებებში მონაწილეობის მისაღებად (პიშჩევიჩი 1885: 64-65).

შემდგომ პიშჩევიჩი გადმოსცემს ლაშქრობისა და მდინარე ალაზანთან გამართული ბრძოლის დეტალებს (პიშჩევიჩი 1885: 65-67), რაც სხვა ნაშრომში დეტალურადაა განხილული (ფალავა 2023ბ: 292-298). აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ პიშჩევიჩი დიდ დროს უთმობს ორი ოფიცრის ღამის ფათერაკის აღწერას; ამასთანავე აღვნიშნავს ქართველების ცრუმორწმუნეობას (პიშჩევიჩი 1885: 65-66). მემუარების სხვა ადგილებში პიშჩევიჩი ორჯერ გაკვრით ახსენებს მომხდარ ბრძოლასა და მის გამოსავალს (პიშჩევიჩი 1885: 69, 77); ერთგან კიდევ პიშჩევიჩი ახსენებს იმ სამხედრო ვინაობას, – პოდპოლკოვნიკი (?) კიშენსკი, – რომელიც სამოილოვმა გააგზავნა კნიაზ (?) პოტიომკინთან ლეკებთან ბრძოლის შესახებ პატაკით; ამ კაცში „უპოვიათ იშვიათი უნარი სიცრუე ჭეშმარიტებად გაესაღებინა, და იმ დროიდან დაიწყო მისი წინსვლა“ (პიშჩევიჩი 1885: 227). თითქოს ისე გამოდის, რომ რუსულ-ქართული ლაშქრის გამარჯვება სულაც არ ყოფილა ისეთი ცალსახა და მასშტაბური, როგორც წარმოადგინეს (საბრძოლო მოქმედებების შესახებ ანგარიშების შელამაზების პრაქტიკა, ეტყობა, გავრცელებული რამ იყო: სხვა ადგილას პიშჩევიჩი აღვნიშნავს, რომ ჩერქეზებთან სამხედრო შეტაკებაში წარუმატებლობა პატაკში არ აუსახავთო (პიშჩევიჩი 1885: 94-95).

თბილისში დაბრუნების შემდეგ სამოილოვი მალევე გაუდგა უკანა გზას ჩრდილო კავ-

კასიაში – ზამთარი ახლოვდებოდა და გზები გადაიკეტებოდა. ალალი პიშჩევიჩის ჩააბარეს, წინ გაუშვეს, და თან 40 ეგერი, 30 დრაგუნი და 20 კაზაკი დაუქვემდებარეს. ქუმლიციხემდე ის იზმაილოვებმა, კრასინსკიმ და საყვარელმა ქვრივმა გააცილეს (პიშჩევიჩი 1885: 67).

დუშეთის გზაზე პიშჩევიჩმა ერთი ციებ-ცხელებით შეპყრობილი ქართველი იპოვა, რომელიც ოთხთვალათი დუშეთში ჩაიყვანა. ამ „სოფელში“ პიშჩევიჩს ეახლა იმ კაცის ბატონი, რომელმაც მადლიერებით, უფრო კი ლაჩრობით (ვინაიდან ქართველების თვისებაა გამვლელ რაზმს მოწინება დაანახონო) ღამე გაჩერება პიშჩევიჩს თავისთან შესთავაზა. რუს ოფიცერს დიდად არ აინტერესებდა წინაპართა საქველო საქმეების შესახებ ქართველების უთავბოლო თხრობის მოსმენა, რითაც ყოველთვის სტუმრის გართობას ცდილობდნენ, მაგრამ რაღაც წინათგრძნობით შეპყრობილმა დაპატიჟება მაინც მიიღო. მასპინძელი ბევრ სისულელეს უყვებოდა, მათ შორის, ლეკების შიშიც ახსენა, რომელიც მეურნეობის უკეთ წარმართვაში უშლიდა ხელს. შემდეგ კი დასაძინებლად პიშჩევიჩი ცალკე ოთახში დაწვა, სადაც, ჰოი საოცრება, თბილისელი წინა ეწვია, რომელიც თურმე სწორედ ამ აზნაურთან ყოფილა გამომწყვდეული (პიშჩევიჩი 1885: 67-78).

ანანურში ჩასული პიშჩევიჩი კვლავ წინამ გააოგნა, რომელიც კაცის ტანსაცმელში გადაცმული, ცხენით ეწვია. ღამე ერთად გაატარეს, და ერთმანეთს მეორე დღეს დაშორდნენ (პიშჩევიჩი 1885: 68-69).⁴

ქუმლიციხეში ორ დღეში სამოილოვიც ჩამოვიდა. გადასასვლელების თოვლით დაფარვის გამო გადაწყდა ალალი ქართლში დაეტოვებინათ, გარდა ერთი ზარბაზნისა, რომელიც კავკასიის ხაზიდან იყო აღებული და რომლის უცხო მიწაში დატოვებაც სამოილოვისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. უამინდობაში მთის მოუწყობელი გზებით ზარბაზნის ტრანსპორტირებაში პიშჩევიჩმა თავი გამოიჩინა. ბოლოს ვლადიკავკაზში ჩავიდნენ. იქიდან სამოილოვმა პიშჩევიჩი შესაბამისი ცნობით პოტიომკინთან გეორგიევსკში გააგზავნა (პიშჩევიჩი 1885: 69-70).

პეტერბურგში გამგზავრებისას სამოილოვს სურდა პიშჩევიჩი თან წაეყვანა, კნიაზ პოტიომკინისათვის წარსადგენად, რაც, უსათუოდ, კარიერაში დაეხმარებოდა, მაგრამ, ავადმყოფობის გამო, პიშჩევიჩი სამოილოვს ვერ გაჰყვა (პიშჩევიჩი 1885: 70).

ასე და ამდაგვარად დასრულდა პიშჩევიჩის მივლინება ქართლ-კახეთის სამეფოში.

ის კი უნდა აღინიშნოს, რომ 1785 წელს მან იმავე გეორგიევსკში თბილისის რუკა შეადგინა, მაგრამ თავის მემუარებში ამაზე არაფერს წერს.

სამაგიეროდ ერთგან ახსენებს, რომ „საქართველოში მოგზაურობამ და თბილისურმა მხიარულმა ცხოვრებამ“ თითქმის გააკოტრეს (პიშჩევიჩი 1885: 73)

III. ალექსანდრე პიშჩევიჩი ახსენებს და ზოგჯერ ახასიათებს რუსეთის იმპერიაში მოღვაწე რამდენიმე ქართველს:

ირაკლი II-ის ვაჟს, სასულიერო წოდების კაცს (ანტონი, მომავალში კათალიკოსი), სანქტ-პეტერბურგში მიმავალს, რომელიც სტავროპოლში შეხვდა, 1784 წელს (პიშჩევიჩი 1885: 49);

კიდევ ერთ ბატონიშვილს (მირიანს), რომელსაც პიშჩევიჩი იმავე დროსა და ადგილას შეხვდა; მირიანი რუსულ სამსახურში პოლკოვნიკად მიიღეს – პიშჩევიჩს სასაცილოდ ეჩვენება, რომ მეფე ირაკლის ძე პოლკოვნიკად ძლივს მიიღეს (პიშჩევიჩი 1885: 49). იმავე ბატონიშვილს მირიანს პიშჩევიჩი შემდეგაც შეხვდება, 1788 წელს: მირიანი იმ დროისთვის კავკასიის ხაზზე განლაგებული თბილისის ქვეითთა პოლკის პოლკოვნიკად დანიშნეს; ბატონიშვილს უთხოვია პიშჩევიჩისთვის თან ხლებოდა, მაგრამ პიშჩევიჩმა შეამჩნია, რომ ბატონიშვილი არ ჩქარობდა, ორი მიზეზით: 1) ოთხვალეები უნდა შეეკეთებინა, ვინაიდან „ქართული ყაირათი“ უკრძალავდა ახლების ყიდვას; 2) ბოლომდე უნდა მიეყვანა სასიყვარულო ინტრიგა ერთ მდივნის ქალიშვილთან, რომელსაც უკვე სამი წელია, რაც დასდევდა. პიშჩევიჩმა გადაწყვიტა ამ „გეორგიანულ გათვლებში“ არ შესულიყო და მირიანს აღარ დაელოდა (პიშჩევიჩი 1885: 110);

გენერალ-მაიორ თავად რატიევს (1788 წ.), რომელიც ყუბანზე სამხედრო რაზმს მეთაურობდა და ჩერქეზთა 700-კაციანი რაზმიც კი გააქცია (ამ ბრძოლაში პიშჩევიჩიც მონაწილეობდა) (პიშჩევიჩი 1885: 113);

თავისივე (ასტრახანის დრაგუნთა) პოლკის კაპიტან ორბელიანს („Арбельянов“); პიშ-

ჩევიჩი მასთან ჩერდება, და მისგანვე ფულს სესხულობს, შემდეგ კი უბრუნებს (1788 წ.) (პიშჩევიჩი 1885: 106, 109-110);

პრემიერ-მაიორ მახვილოვს, რომელიც 1789 წელს წინამორბედის სიკვდილის შემდეგ ასტრახანის დრაგუნთა პოლკის მეთაური გახდა. პიშჩევიჩი მას ახასიათებს როგორც კეთილ, სამსახურში გამოცდილ, და პურმარილიან; თუმცა, ალუბრდელ და ფულზე გაგიჟებულ ადამიანს. მეუღლეს ქართველი ჰყავდა, ჭკვიანი ქალი, თუმცა კი მზაკვარი და დიდი ფარისეველი. პიშჩევიჩი აღწერს, მახვილოვმა თუ როგორ გაასხვისა წინამორბედი პოლკოვნიკის ქონება პოლკშივე აუქციონზე, ჩალის ფასად, ოფიცრებიც ახეირა და თავადაც იხეირა – საუკეთესო ნივთები ჩაიგდო ხელში (პიშჩევიჩი 1885: 117-118); პიშჩევიჩი სწორედ ამ მახვილოვის პოლკში მსახურობდა (პიშჩევიჩი 1885: 119-121), რომელიც საქმის მცოდნე მეთაური აღმოჩნდა (პიშჩევიჩი 1885: 146). მახვილოვი 1791 წელს გარდაცვლილა, დამბლა დაემართა (პიშჩევიჩი 1885: 142);

თავად სალაგოვს/სალაღოვს („Салагов“) (სიმონ ივანეს ძე სოლოღაშვილი?), გრაფ სალტიკოვის კანცელარიის მმართველს, რომლის გულიც მოიგო მახვილოვმა (პიშჩევიჩი 1885: 117), და რომელმაც ხელი შეუშალა, ან, ყოველ შემთხვევაში, არ შეუწყო (ქრთამის გარეშე) პიშჩევიჩის სამსახურეობრივ დანიშნულებას (პიშჩევიჩი 1885: 118-119);

ვინმე ფანჩულიძეს, ქალაქ სარატოვში სახაზინო პალატის მრჩეველს, რომლის ცოლიც, 25 წლის ქალი, პიშჩევიჩს 1793 წელს შეუყვარდა (პიშჩევიჩი 1885: 161-162, 171, 184-186);

გენერალ გუდოვიჩის საქმის მწარმოებელს, სამსახურიდან გადამდგარ პოდპოლკოვნიკ ყანდაუროვს, კანონების სრულყოფილად მცოდნეს (1793 წ.) (პიშჩევიჩი 1885: 168).

პიშჩევიჩი ახსენებს იმ რუს ოფიცრებსაც, რომლებიც ადრე ქართლ-კახეთის სამეფოში მოღვაწეობდნენ:

ბურნაშევს, რომელიც 1787 წელს, „მას შემდეგ რაც რუსეთმა საქართველო სრულიად საკუთარი ბედის ანაბარა დატოვა“, კნიაზ პოტიომკინთან მიემგზავრებოდა, და რამდენიმე დღით ქ. ალექსანდროვში გაჩერდა, დეპრერადოვიჩთან, სადაც პიშჩევიჩმაც ნახა (პიშჩევიჩი 1885: 97).

პოდპოლკოვნიკ ფიოდორ კარპოვის ძე სენინბერგს, რომელსაც პიშჩევიჩი 1789 წელს კიზლიარში შეხვდა (პიშჩევიჩი 1885: 120), 1791 წელს კი პოდპოლკოვნიკი სენინბერგი სუჯუქ-კალეზე რუსთა შეტევას მეთაურობდა (მის რაზმში პიშჩევიჩიც იყო; სუჯუქ-კალე დაცარიელებული დახვდათ – თურქები ხომალდებით თრაბზონში წასულან, თუმცა ზარბაზნები დაუტოვებიათ) (პიშჩევიჩი 1885: 141-142).

თომა ბოგდანეს ძე კრასინსკის, რომელსაც გაუმეზობლდა პიშჩევიჩი სამსახურიდან გასვლის შემდეგ (პიშჩევიჩი 1885: 259).

IV. ალექსანდრე პიშჩევიჩის ნაწერები სავსეა რუსეთის იმპერიაში, კერძოდ, მის ჯარში გაბატონებული კორუფციის შემთხვევების აღწერით (პიშჩევიჩი 1885: 25; 158-159; 176-177); (პიშჩევიჩი 1886ა).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ალექსანდრე პიშჩევიჩის ცნობები, მისივე სიტყვები რომ მოვიყვანოთ, „სამხედრო დესპოტიზმის“ შესახებ; იგულისხმება რუსეთის იმპერიის შიდა გუბერნიებში (და არა კავკასიაში) დისლოცირებული სამხედროების სამოქალაქო მოსახლეობაზე ძალადობა. აღსანიშნავია, რომ სამხედროების მსხვერპლს წარმოადგენდა არა მარტო სოფლის მოსახლეობა საჯარისო ნაწილების განლაგების ადგილებში (პიშჩევიჩი 1885: 206-207); (პიშჩევიჩი 1886ა), არამედ ქალაქელებიც (პიშჩევიჩი 1886ა). ამ მხრივ განსაკუთრებულად აღნიშვნის ღირსია ასაკოვანი მეშჩანი კარასევის და მისი „პატიოსანი“ ახალგაზრდა მეუღლის 1816 წელს მომხდარი ამბავი: ცოლ-ქმარი შინ გვიან ბრუნდებოდა; დააკავეს და ჰაუპტვახტში მიიყვანეს, სადაც ცალ-ცალკე მიუჩინეს ადგილი. ღამე ცოლზე რიგ-რიგობით იძალადეს ჯერ ყარაულის ოფიცერმა, შემდეგ კი ყარაულის ყველა ჯარისკაცმა. ქმარი საჩივრელად კორპუსის მეთაურთან, გრაფ პალენთან რომ მივიდა, პალენმა ცოლიც დაიბარა; მისი ახალგაზრდობა და მოხდენილობა რომ ნახა, ქმრის ასაკს დასცინა და ქალს უწმანურად ელაპარაკა (პიშჩევიჩი 1886ა). სოფლად სამხედროები ყმა-გლეხების გატაცებითაც კი იყვნენ დაკავებულნი (1817 წლის ცნობა) (პიშჩევიჩი 1886ა).

ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარების მიხედვით, სხვათა შორის, შესაძლებელია მსჯე-

ლობა კავკასიის დაპყრობისას (სავარაუდოდ, საომარი მოქმედებების სხვა თეატრებზე-დაც) რუსეთის იმპერიის ჯარის მოქმედების წესზე; კერძოდ, მშვიდობიანი მოსახლეობის-ადმი მოპყრობაზე. ამ მხრივ აღსანიშნავია ოსმალებისგან ქალაქ ანაპის აღებისას რუსი ჯარისკაცების მიერ ქალებისა და ჩვილების ხოცვა (პიშჩევიჩი 1885: 141).

პიშჩევიჩის თხზულებების აღნიშნული ადგილები შედარებითი ანალიზისთვის შესაძ-ლოა გამოადგეს საქართველოში შეყვანილი რუსი სამხედროების მოქმედებების მკვლე-ვარს – გრაფ ტოტლებენის ექსპედიციით დაწყებული, და XIX საუკუნის პირველი ათწლე-ულების მოვლენებით დამთავრებული.

V. საყურადღებოა დედ-მამით სერბი პიშჩევიჩის ეროვნული თვითაღქმაც.

ერთ-ერთ ნაწერში ავტორი თითქოს ერთგვარ სეხბუდ სანგიმენტებს გამოხატავს – გა-მოთქვამს მწუხარებას იმის გამო, რომ რუსეთის იმპერიაში ჰაბსბურგთა სახელმწიფოდან გადმოსახლებულ სერბთა დასახლებებს სერბული სახელწოდებები ადგილობრივი წარ-მოშობის ტოპონიმებით შეუცვალეს; რუსეთის იმპერიის წინაშე სერბების დამსახურების გათვალისწინებით ამ ქმედებას უსამართლობად თვლის (პიშჩევიჩი 1884).

მეორე მხრივ, საყურადღებოა პიშჩევიჩის დამოკიდებულება თავის თანამემამულეთა მიმართ. სერბების მიმართ პიშჩევიჩი საკმაოდ სკეპტიკურად და, ჩანს, ნეგატიურადაც კი არის განწყობილი, ყოველ შემთხვევაში, აუგად ახსენებს მათ და მათ ჩვეულებებს: წერს სერბების ქედმაღლობაზე, შურიანობაზე, უწესო ღრეობაზე, ერთგვარი ირონიით – სერბე-თის ისტორიის გახსენებაზე (პიშჩევიჩი 1885: 7; 18-19, 27, 30); იხსენებს უზრდელ ჯიუტ სერბ ქალს (პიშჩევიჩი 1885: 97).

ამასთანავე პიშჩევიჩი არ იშურებს დიტირამბებს ველიკორუსი ჯარისკაცებისთვის (პიშჩევიჩი 1885: 36-7, 119).

მემუარების ორ ადგილას პიშჩევიჩი გამოთქვამს მწუხარებას, რომ მისი გამზრდელე-ბი ძალიან ირჯებოდნენ, უცხო ენები ესწავლა, „მშობლიურ“, რუსულ ენაზე კი ოთხი (სხვა-გან – ათი) სტრიქონის გადაბმაც კი არ უსწავლებიათ (პიშჩევიჩი 1885: 13, 15). სერბული ენა პიშჩევიჩმა, როგორც ჩანს, არც კი იცოდა (პიშჩევიჩი 1885: 27).

რომ შევაჯამოთ, პიშჩევიჩს ახსოვს თავისი წარმოშობა, მაგრამ სეხბობა მისთვის რე-ალურად დიდ არაფერს ნიშნავს: სამშობლოდ რუსეთს თვლის (პიშჩევიჩი 1885: 8, 77), მისი ერთგულია და რუსობს, რის გამოც არანაირი განცდა არ გააჩნია. ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარები შესანიშნავად ასურათებს უკვე მეორე თაობაში რუსეთის იმპერიაში მოღვაწე სერბის პრაქტიკულად სრულ დეეთნიზაციას, რუსად გადაქცევას (შდრ., სკვორცოვა 2021).

ვფიქრობთ, შესაძლებელია პარალელი გავავლოთ ვახტანგ VI-ის ამაღლაში და უფრო გვიანაც რუსეთის იმპერიაში გადახვეწილი ქართველებისა და მათი შთამომავლების თვითიდენტიფიკაციის ევოლუციასთან.

განხილვა

ალექსანდრე პიშჩევიჩის ცნობების ისტორიოგრაფიულ ღირებულება-მნიშვნელო-ბის განხილვისას, პირველ რიგში უნდა დაისვას კითხვა, რამდენად სანდო წყაროა მი-სი მემუარები თუ სხვა თხზულებები?

ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარების სანდოობასა თუ სერიოზულობაში ეჭვს აღ-ძრავს ორი გარემოება: 1) ავტორის თავისი ინტიმური ცხოვრების წარმოჩენითა თუ და-ხატვით გატაცება; 2) ავტორის ეგოცენტრიზმი და ფუქსავატობა.

უკვე გამოითქვა მოსაზრება, რომ სწორედ პიშჩევიჩის, ასე ვთქვათ, ინტიმური ექსგი-ბიციონიზმი უშლიდა ხელს მკვლევართ, მეტი ნდობა ჰქონოდათ მისი მემუარების მი-მართ, ისინი მეტად გამოყენებინათ (პლემბაკოვი 2008: 47); (პივოვაროვა 2014: 441-442).

აღნიშნული მიდგომა (რომელიც, ბუნებრივია, XX საუკუნის ისტორიოგრაფთა მო-რალზე მსჯელობისთვისაც გამოდგება) გამართლებულად არ მიგვაჩნია. მორალური მოსაზრებებით ამ პირველწყაროს იგნორირება მეცნიერი ისტორიკოსისთვის შეუფერ-ებელი ფარისევლობა იქნებოდა.

თუმცა, საკითხავია, რამდენად შეესაბამება ეს ინტიმური თავგადასავლები რეალ-

ობას, და თუ არა, სათუო ხომ არ ხდება პიშჩევიჩის სხვა ცნობების რეალობაც? ჩვენი აზრით, ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა არ არის რთული. გასაგებია, რომ სექსი ადამიანთა ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი იყო XVIII საუკუნეშიც. სხვა ამბავია, რომ მრავალი თანამედროვესგან განსხვავებით ალექსანდრე პიშჩევიჩმა ამჯობინა წარმოეჩინა თავისი ცხოვრების ეს მხარეც. ჩვენი აზრით, აღნიშნული გარემოება არ აკნინებს მისი მემუარების სანდოობას. ცხოვრების ინტიმური მომენტების აღწერის სიუხვით პიშჩევიჩის მემუარები კი მოგვაგონებს (თუმცა, მაინც, ვერ ეწევა) ჯაკომო კაზანოვას *Histoire de ma vie*, მაგრამ ისეთს არაფერს შეიცავს, რაც ვერ გარდახდებოდა დაუოჯახებელ, ასე თუ ისე უზრუნველყოფილ, მეტ-ნაკლებად მომხიბვლელ, ახალგაზრდული ჰიპერსექსუალობით შეპყრობილ აზნაურსა და ოფიცერს. ერთადერთ გამონაკლისს, რომელიც ბელეტრისტიკას წააგავს (მოგვაგონებს ეპოქის გრივუაზულ ლიტერატურას, მაგალითად, იან პოტოცკის რომანს *Manuscrit trouvé à Saragosse*), და შეიძლება ნამდვილად ავტორის ფანტაზიის ნაყოფი იყოს, არის ავტორის ინტიმური თავგადასავლები („ნინასთან“ და სხვა ქალებთან) სწორედ ქართლ-კახეთის სამეფოში. სამწუხაროდ, საქართველოს მოსახლეობის სექსუალური ცხოვრება, როგორც ისტორიოგრაფიული თემა, ნაკლებად შესწავლილი (რომ არ ვთქვათ, სრულად შეუსწავლელი) ჩანს; ამრიგად, არ გვაქვს მასალა შედარებისთვის. აქედან გამომდინარე, მოვუწოდებთ დაინტერესებულ მკითხველს, – პიშჩევიჩის მონათხრობის ამ ფრაგმენტს სიფრთხილით მოეკიდოს. ქართლ-კახეთის სამეფოში პიშჩევიჩის ყოფნის დროინდელი სხვა ამბების შესახებ მონაყოლი კი, რაგინდ ცოცხალიც იყოს, უფრო დამატებლად გვეჩვენება.

ალექსანდრე პიშჩევიჩის მოგონებების, როგორც ისტორიული პირველწყაროს მნიშვნელობას აკნინებს მისი კონცენტრირება ყოველდღიურობაზე, მაშინ როდესაც ბევრად უფრო გლობალური საკითხები (ომები და ბრძოლები, უცხო ქვეყნებისა და ხალხების აღწერა) ავტორს ნაკლებად აინტერესებს. ეგოცენტრიზმი მემუარული ლიტერატურისთვის ბუნებრივიცაა; პიშჩევიჩიც, ჩანს, მოცალეობის ჟამს თავისთვის წერდა, წერდა იმას და მხოლოდ იმას, რაც თავად აინტერესებდა, ან მოაგონდა (თუ მაშინვე ჰქონდა ჩანიშნული), და, ბუნებრივია, წერდა თავის თავზე. სამწუხარო კი ისაა, რომ, მისი მემუარებით თუ ვიმსჯელებთ, პიშჩევიჩი ეგოცენტრიკოსის გარდა საკმაოდ ქარაფშუტა და ფუქსავატიც ყოფილა. მან ვერ გამოავლინა განსწავლული დამკვირვებლისთვის შესაფერისი უნარი, დაენახა და ყურადღება გაემახვილებინა ჭეშმარიტად მნიშვნელოვანზე, – თუნდაც იმ შემთხვევაში, როდესაც ამა თუ იმ მოვლენის უშუალო მონაწილე თავად იყო. ამაზე ცალსახად მიუთითებს მისი ცნობების *სგაგისტიკური ან-ადიზი*. ქართლ-კახეთის სამეფოში მის ყოფნასა და თავგადასავლებს 1885 წლის გამოცემის 665 სტრიქონი ეთმობა. იკვეთება შემდეგი ეპიზოდები (მათი მოცულობა სტრიქონებშია მოცემული, და საერთო რაოდენობის პროცენტულ წილში):

- 1) მგზავრობა ლარსიდან თბილისამდე (ბურნაშევთან შეხვედრის გამოკლებით): 289 სტრიქონი/43.5%
- 2) ერთადერთი (?) შეხვედრა და საუბარი ბურნაშევთან: 10 სტრიქონი/1.5%
- 3) მსჯელობა ქართველების ეროვნულ ხასიათზე: 11 სტრიქონი/1.7%
- 4) მეფე ირაკლისთვის წერილის გადაცემა, საუბარი მეფესთან: 8 სტრიქონი/1.2%
- 5) მსჯელობა ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსი ოფიცრების ქცევაზე: 7 სტრიქონი/1.1%
- 6) ახალი ნაცნობობების შეძენა: 5 სტრიქონი/0.8%
- 7) თბილისელთა დროსტარების აღწერა და მიღებული შთაბეჭდილება: 11 სტრიქონი/1.7%
- 8) იზმაილოვების წყვილთან ურთიერთობა და ინტიმური თავგადასავლები, თბილისში ყოფნისას და უკანა გზაზე: 165 სტრიქონი/24.8%
- 9) პოტიომკინის ყოფნა თბილისში და მოლაპარაკებები ირაკლისთან: 10 სტრიქონი/1.5%
- 10) გადაწყვეტილების მიღება – საბრძოლო მოქმედებებში მიიღოს მონაწილეობა: 6 სტრიქონი/0.9%

- 11) ლეკების წინააღმდეგ ლაშქრობისა და ბრძოლის აღწერა-შეფასება (თანამოსამსახურე ოფიცრების ღამის ფათერაკის გარდა): 46/6.9% (აქედან უშუალოდ ბრძოლის აღწერა 18 სტრიქონი/2.7%)
- 12) თანამოსამსახურე ოფიცრების ღამის კომიკური ფათერაკი: 44 სტრიქონი/6.6%
- 13) დაბრუნება კავკასიის ხაზზე, ვლადიკავკაზამდე (ალაღისა და ზარბაზნის ტრანსპორტირება): 53 სტრიქონი/8.0%

როგორც ვხედავთ, ალექსანდრე პიშჩევიჩს არ აინტერესებს პოლიტიკა და გამოჩენილი ადამიანები; დიდი ამბები, რომელშიც მონაწილეობა ბედმა არგუნა; და არც დიდი ადამიანები, ვისთანაც ცხოვრებამ შეახვედრა – მათ ყველას უთმობს თავისი მონათხრობის მხოლოდ 4.2%-ს.

მართალია, ეთნოგრაფიული (და ბუნებაზე) დაკვირვებებით (ობიექტურობა სათუა?) გაჯერებულია მისი თბილისამდე და უკან მგზავრობის აღწერილობა, მაგრამ თითქმის ყველა შემთხვევაში პიშჩევიჩი თავის თავზეა კონცენტრირებული, იმაზე, რაც მის თავს გადახდა, და გარემოც მეტწილად მხოლოდ ამ კუთხით აინტერესებს (53.1%).

თეორეტიკოსი ნამდვილად არ არის, ერიდება განზოგადებას – სრულიად უცხო ქვეყანაში უცხო ტომის ხალხთან ჩასული, ქართველთა ეროვნულ თვისებებს პიშჩევიჩი მონათხრობის მხოლოდ 1.7%-ს უთმობს (თუმცა, ალაგ-ალაგ ნაკბენს ხოლმე).

უნდა ითქვას, რომ სულ არ აინტერესებს ქართლ-კახეთის სამეფოში მოღვაწე რუსებიც; თბილისში მოსამსახურე რუსებსა და მათ ყოფა-ქცევას მემუარების მხოლოდ 1.8%-ს უთმობს.

პიშჩევიჩი არც სამხედრო მოქმედებებით ჩანს მაინცდამაინც დაინტერესებული. მიუხედავად სამხედრო ისტორიისა და საქმისადმი ბავშვობიდანვე დაინტერესებისა (ყოველ შემთხვევაში, თავად ასე წერს) (პიშჩევიჩი 1885: 14, 82), პროფესიით სამხედრო იმ ლაშქრობასა და ბრძოლას, რომელშიც პირადად მიიღო მონაწილეობა, ტექსტის მხოლოდ 7.8%-ს უთმობს. ამასთანავე, ვერ არჩევს სერიოზულს წვრილმანისგან, და თითქმის იმდენივე ყურადღებას უთმობს ორი გზაბნეული ოფიცრის ღამის ფათერაკს, ანუ, თუნდაც „სახალისო“, მაგრამ სრულიად უმნიშვნელო ამბავს (6.6%).

სამაგიეროდ ქალები და ქალების დევნა, ინტიმური თავგადასავლები – ამაზე მოდის მემუარების შესაბამისი თავების თითქმის მეოთხედი (24.8%).

რომ შევაჯამოთ, ალექსანდრე პიშჩევისთვის მნიშვნელოვანია, ახსოვს (აღწერილი აქვს) და მემუარებში შეტანის ღირსად თვლის იმას, რაც უშუალოდ მას და მის ცხოვრებას ეხება; დანარჩენი კი ნაკლებად აღელვებს.

მიუხედავად აღნიშნული ნაკლოვანებებისა, ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარები მაინც მნიშვნელოვან პირველწყაროდ მიგვაჩნია. მართალია, რომ ეგოცენტრიკოს ავტორს გარემო – მოვლენები, ადამიანები, პროცესები – თითქმის არ აინტერესებს და მხოლოდ თავის თავზე, თავის განცდებზე (მინიმალურად) და (ძირითადად) თავის თავგადასავლებზე კონცენტრირდება. მაგრამ განგებამ ალექსანდრე პიშჩევიჩს საკმაოდ აქტიური ცხოვრება არგუნა. სანამ სამხედრო სამსახურს დატოვებდა, ბევრ რამეში მიიღო მონაწილეობა, ბევრ საინტერესო და მნიშვნელოვან ადამიანს შეხვდა. მართალია, წამყვან პოზიციებზე არასდროს იყო, თავად არ წარმართავდა მოვლენებს, მაგრამ აქტიურად კი იყო მათში ჩართული; გარემოსთან აქტიური ურთიერთქმედება უწევდა, რაც სათანადოდ აირეკლა კიდევაც მის მემუარებში. ალექსანდრე პიშჩევიჩს აინტერესებდა არა იმდენად გარემო, როგორც თავისი თავი, ამა თუ იმ გარემოში; მაგრამ თავისი თავისა და გარემოს ურთიერთქმედების აღწერისას ძალაუნებურად გარემოზედაც ძალიან ბევრი საინტერესო ცნობა დაგვიტოვა.

ავტორის თავის თავზე კონცენტრაცია, ისტორიოგრაფისთვის გარკვეული სარგებლის მომტანიც კი აღმოჩნდა. პიშჩევიჩს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გარემოზე ბევრად მეტად თავისი თავი აინტერესებდა (თუნდაც ამ გარემოში და ამ გარემოსთან ურთიერთქმედებაში); ეს კი იმას ნიშნავს, რომ გარემოს, რომელიც მისთვის უფრო პერიფერიული მნიშვნელობის მატარებელია, პიშჩევიჩი უფრო ობიექტურად უდგება, ძალაუნებურად მიუკერძოებელ, სუბიექ-

ტივიზმისგან შედარებით თავისუფალ დამკვირვებლად წარმოგვიდგება (ეს, ბუნებრივია, არ ნიშნავს, რომ გარემოს ყოველთვის სრულად და სწორად აღიქვამს და ადეკვატურ ინტერპრეტაციას უკეთებს, მით უფრო უცხო ქვეყანასა და ხალხში, რომლის ენასაც კი არ ფლობს).

ის კი უნდა ითქვას, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოში ჩასულ საკმაოდ ახალგაზრდა ალექსანდრე პიშჩევიჩის მახვილი სმენა (ფხიზელი თვალიც?) აქვს, გლობალური თუ ნაკლებ აინტერესებს, წვრილმანებს კი აქცევს ყურადღებას, ამჩნევს და აღწერს. ასე, მაგალითად, მოჰყავს ოთხი სხვადასხვა გამოთქმა ქართულ ენაზე, რუსული ტრანსკრიფციით, და ყველა შემთხვევაში ამას სწორად აკეთებს. ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარებს კიდევ ერთი თვისება ახასიათებთ, რომელიც მკვეთრად ზრდის მათ სანდოობასა და, შესაბამისად, ისტორიოგრაფიულ ღირებულებას. ეს არის ავტორის ლამის ექსკიზიციონიზმამდე მიყვანილი გულღიაობა.

ის რომ ალექსანდრე პიშჩევიჩი ლიტერატორი იყო, ეჭვს არ იწვევს. თუმცა, საკითხავია, რამდენად სურდა ლიტერატურული აღიარება, – სხვანაირად რომ ვთქვათ, თავისთვის წერდა თუ გამოსაქვეყნებლად? მემუარების მკითხველს ნამდვილად რჩება შთაბეჭდილება, რომ ავტორი თავს არაფრით იზღუდავდა, და რასაც კი ფიქრობდა, არაფრის დანერას ერიდებოდა. კარიერის შედარებითი წარუმატებლობით გამწარებული პიშჩევიჩი წერს „პირუტყვებზე, დიდებულებს რომ ვუწოდებთ“ (პიშჩევიჩი 1885: 77), პირდაპირ ასახელებს იმათ, ვინც მოატყუა და დაპირებული არ შეუსრულა, არ დაეხმარა. საზოგადოდ, ჯარში მსახურობის დროსაც არ ერიდებოდა ზემდგომთა გაკიცხვა-გაქილიკებას (პიშჩევიჩი 1885: 135, 139-140, 172-173) და მათთან უშუალო დაპირისპირებასაც (პიშჩევიჩი 1885: 79-82), რამაც შეუშალა კიდევაც წინსვლაში ხელი. პიშჩევიჩი დაპირისპირებულია მამასთან და ნაწყენია მასზე, არ ერიდება მის გაკრიტიკებას. მასხრად იგდებს და საყვედურობს უამრავ ადამიანს, ვისაც კი ცხოვრების გზაზე გადაეყარა. უკვე საყვარელ ქალზე დაქორწინებული, პიშჩევიჩი წარმოაჩენს თავის ყველა (ყოველ შემთხვევაში, მრავალ) ინტიმურ კავშირს და ყოველთვის პირდაპირ საუბრობს, ყოველგვარი მიკიბ-მოკიბვის გარეშე (მხოლოდ სქესობრივი აქტის აღწერას ერიდება, ყოველთვის ნართაულად აღნიშნავს). საყურადღებოა, რომ პიშჩევიჩი ყველა შემთხვევაში უთითებს თავისი საყვარელი ქალებისა და გამასხარავებულ-გაბითურებული ქმრების ზუსტ ვინაობასაც. რაც მთავარია, ალექსანდრე პიშჩევიჩს შეგნებული აქვს, რომ თავისებუი მოჩაღი აქვს – შეყვარებულია ბიძაშვილზე, და მხოლოდ შემთხვევითობაა, რომ მასთან ინტიმური კავშირი არ ჰქონია (პიშჩევიჩი 1885: 34); ცდილობს და ახერხებს ინტიმური კავშირი გააბას იმ კაცის ცოლთან, ვინც მეგობრად თვლიდა, და ვისაც პიშჩევიჩი თავადაც ეამხანაგებოდა (პიშჩევიჩი 1885: 111-112, 116, 120, 248); ან იმ კაცის ცოლთან, ვინც თავის დროზე გაჭირვებაში ფულით დაეხმარა (პიშჩევიჩი 1885: 248). ალექსანდრე პიშჩევიჩის მორალის (თუ ამორალურობის) კვლევა თუ შეფასება არ წარმოადგენს ჩვენს ამოცანას, მის მორალურ კრედოს აბსოლუტურად მიუკერძოებლად ვუდგებით.⁵ მთავარი ისაა, რომ თავად პიშჩევიჩი თავს მტყუანად არ მიიჩნევს, თუმცა კი შეგნებული აქვს, რომ მისი მოქმედებები საზოგადოებისთვის მიუღებელია; – და ამ ყველაფერს მაინც თავადვე წერს.

სწორედ პიშჩევიჩის მემუარების ექსკიზიციონიზმი და გულღიაობა გვაფიქრებინებს, რომ იგი არ გეგმავდა მათ გამოქვეყნებას (თავის სიცოცხლეში მაინც). მონათხრობის დეტალიზაციის ხარისხის გათვალისწინებით, დარწმუნებულნი ვართ, რომ მემუარების წერისას პიშჩევიჩი ცდილობდა მაქსიმალური სიზუსტე დაეცვა, თავისი ცხოვრება მაქსიმალური სიზუსტით აღწერა, იმდენად, რამდენადაც ამის შესაძლებლობას მეხსიერება თუ თანადროული ჩანაწერები აძლევდნენ. კაცმა რომ თქვას, თეატრალიზება მხოლოდ თბილისელ ქალებთან ინტიმური კავშირების აღწერას თუ ეტყობა, თორემ ყველა დანარჩენ შემთხვევაში (რომელიც ამ სტატიაში არ არის განხილული) ისეთი არაფერი მომხდარა, რაც გარკვეული გამოცდილების მქონე ზრდასრულ მკითხველს წარმოუდგენლად მოეჩვენება.

ჩვენი აზრით, ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარებში დაცული ცნობები საკმაოდ სარწმუნოა და ნდობას იმსახურებს.

ჩვენს ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ქართველების შესახებ პიშჩევიჩის ცნობების მოკლედ გადმოცემა და მათი სანდოობის ხარისხის გარკვევა, და არა შესწავლა-ანალიზი. თუმცა, რამდენიმე საკითხს მაინც შევეხებით.

თვალში საცემია ალექსანდრე პიშჩევიჩის აგებული, ირონიული და პირდაპირ რომ ვთქვათ, დამცინავი დამოკიდებულება ქართველებისა და ქართლ-კახეთის სამეფოსადმი. რთული სათქმელია, რა როლი ითამაშა ამგვარი განწყობის ჩამოყალიბებაში მისმა პირადმა გამოცდილებამ. პიშჩევიჩი ისედაც ძალიან სარკასტული ავტორია. თუმცა, თავისი მოგზაურობის აღწერისას ქართველების ეროვნულ თვისებებსა და მათ ყოფას პიშჩევიჩი მაინც გამორჩეულად ნეგატიურად გვიხატავს. რამდენად ადეკვატურია? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია სხვა თანადროულ პირველწყაროებთან შედარებითი ანალიზის ჩატარება, რაც სცდება ჩვენი ამჟამინდელი ამოცანის ფარგლებს. საზოგადოდ კი, XVIII საუკუნის II ნახევარში რომ ქართველ ერს კვლავინდებურად არ უღიზიანებდა, და რომ ქართული სახელმწიფოებრიობა ისევ ურთულესი გამოწვევების წინაშე იდგა – ეჭვს არ იწვევს. საზოგადოდ, პიშჩევიჩის ეთნოგრაფიული დაკვირვებები, გზად ღარსიდან თბილისამდე, თუ უშუალოდ თბილისელების ყოფაზე – საინტერესო და ზუსტ პირველწყაროდ მიგვაჩნია.

ორიგინალურია პიშჩევიჩის ცნობები რუსეთის იმპერიაში გადახვეწილი ქართველების შესახებ.

დიდია პიშჩევიჩის მემუარების სამხედრო-ისტორიული ღირებულებაც. ყურადღებას იპყრობს ცნობა რუსების პოსტზე ანანურთან; ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსული კავალერიის დეფიციტზე (ეგერების ამხედრება მოუწიათ). როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ძალიან ძვირფასია პიშჩევიჩის ცნობები ლეკების საწინააღმდეგო სამხედრო მოქმედებებზე. თვალში საცემია, თუ როგორი დაშინებულია ლეკიანობით ქართლ-კახეთის მოსახლეობა. პიშჩევიჩის მემუარები მკაფიოდ გვიჩვენებს, თუ როგორი არამყარია, როგორი მოწყვლადია, ამ პერიოდში მაინც, კომუნიკაციები ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის.

პიშჩევიჩის თანახმად, საქართველოში პოტიომკინის ვიზიტის მიზანი ირაკლი II-სთან ანტიოსმალურ მოქმედებებზე შეთანხმება იყო.

საინტერესოა წარმოდგენა ირაკლი II-ის დროინდელ ქართლ-კახეთზე, როგორც ერთგვარ ფრონტირზე, სადაც შესაძლებელია კარგი კარიერის გაკეთება.

პიშჩევიჩი ინტიმურ გამარჯვებებს ქართლ-კახეთის სამეფოში, მისი მემუარების მიხედვით, უფრო ვაჭართა წრეში მოიპოვებდა ხოლმე, ცოლ-ქმარ იზმაილოვების მაჭანკლობის დახმარებით. თბილისელ, გათხოვილ თუ დაქვრივებულ ქალებთან ინტიმური კავშირები ახალგაზრდა, ჰიპერსექსუალური ავტორის ფანტაზიის ნაყოფიც რომ იყოს, გარკვეული ეთნოგრაფიული ქეშმარიტების მარცვალი შესაძლოა მათ აღწერაშიც იყოს გარეული.

გამოვთქვამთ იმედს, რომ პიშჩევიჩის მემუარული მემკვიდრეობის ანალიზი ხელს შეუწყობს ქართლ-კახეთის სამეფოსა და XVIII საუკუნის ქართველობის ისტორიის შემდგომ კვლევას.

შენიშვნები

- 1 უფროსი პიშჩევიჩის თხზულების სათაური შეგნებულად ორთოგრაფიული შეცდომების გასწორების გარეშე მოგვყავს, თუმცა კი თანამედროვე ორთოგრაფიით. სიმეონ პიშჩევიჩი, როგორც ცნობილია, რუსულს არცთუ კარგად ფლობდა და მისი თხზულება, განსაკუთრებით მისი ადრეული ნაწილი, ენობრივად უფრო სერბო-რუსულ ნარევს წარმოადგენს. ალექსანდრე პიშჩევიჩის ენა კი უკვე მეტ-ნაკლებად გამართულია და საკმაოდ განაფულიც.
- 2 ლიდია პივოვაროვას ორი ნაშრომი თავად ავტორმა მოგვანოდა, ჩვენი თხოვნის საპასუხოდ.

ორივე ტექსტი ავტორმა Microsoft Word-ის ფორმატში გამოგვიგზავნა; ორივე სამეცნიერო აპარატით იყო აღჭურვილი და სამეცნიერო სტატიის ფორმა ჰქონდა მიცემული; ოღონდ, არ იყო მითითებული პუბლიკაციის ადგილი. ინტერნეტში აღნიშნული ნაშრომები, ამ სახელწოდებით მაინც, ვერ იძებნება. მივმართეთ ავტორს დამატებითი შეკითხვით, ეს ნაშრომები უკვე გამოქვეყნებული ჰქონდა, თუ გამოსაქვეყნებლად გადაცემული. სამწუხაროდ, ჩვენთვის უცნობი მიზეზით, ჩვენი მიმოწერა ამ ეტაპზე შეწყდა, და ამ საკითხის გარკვევა ვერ მოვახერხეთ. ვსარგებლობთ შემთხვევით ჩვენი გულითადი მადლობა მოვახსენოთ ლიდია პივოვაროვას ამ თავისი ორი ნაშრომის მოწოდებისთვის.

³ იხ. ზემოთ, შენიშვნა 2.

⁴ სხვა ადგილას პიშჩევიჩი წერს, თუ რა ცნობები მოუწოდებიათ მისთვის ნინაზე იზმაილოვებს, რომლებიც თბილისიდან დაბრუნდნენ: ნინა თურმე დუშეთიდან თბილისში უნდა დაბრუნებულიყო, საიდანაც ორი მსახური ეახლა; მაგრამ ისინი თავის მხარეს გადმოიბირა და ერთ-ერთის ტანსაცმლით ეახლა პიშჩევიჩს. მაგრამ, შემდეგ, თბილისში დაბრუნებისას, მუხრანის ველზე ლეკებმა გაიტაცეს, მათ შორის ერთი „თავადი“ იყო, რომელიც ნინას სილამაზით მოიხიბლა. ორი თვე ამ ლეკის საცხოვრებელში გაუტარებია, რომელიც მასზე დაქორწინებასაც კი აპირებდა, თუ რჯულს შეიცვლიდა. მაგრამ ნინამ ეშმაკობა არჩია, თავი მოაჩვენა, რომ, თითქოს, თანხმდებოდა; ერთხელაც ნადირობაზე ერთად გასულები მარტონი რომ დარჩნენ, ხელში კაცის თოფი ჩაიგდო და მოკლა; შემდეგ კი მისივე საუკეთესო ცხენით გზას გაუდგა და რამდენიმე დღეში თბილისში დაბრუნდა. ბოლოს, რაღაც დროის შემდეგ, ციებ-ცხელებამ მოკლა (პიშჩევიჩი 1885: 95-96).

⁵ ისე კი, ალექსანდრე პიშჩევიჩის მემუარები ძვირფასი წყაროა XVIII საუკუნის რუსული საზოგადოების მორალისა და ამ პერიოდის რუსეთში სექსუალური ცხოვრების ისტორიის შესასწავლად. უნდა ითქვას რომ რუსი სამხედროების ზეგავლენა საზოგადოების ინტიმურ ცხოვრებაზე უკვე გამხდარა კვლევის საგანი (ვოლოდინა, პოდრეზოვი 2020).

დამოწმებანი

დუმბაძე, გუჩუა 1990: მ. დუმბაძე, ვ. გუჩუა (რედაქტორები). *თბილისის ისტორია. ტომი I. თბილისი უძველესი დროიდან XVIII საუკუნის ბოლომდე*. თბილისი, მეცნიერება.

ვოლოდინა, პოდრეზოვი 2020: Т. Володина, К. Подрезов. «Наши жены – ружья заряжены»: русская армия и семейно-сексуальная культура (XVIII – первая половина XIX веков). *Новый исторический вестник*, 4 (66).

ლოტმანი 1994: Ю. Лотман. *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века)*. СПб, Искусство – СПб.

პივოვაროვა 2012: Л. Пивоварова. Феномен маргинальности в общественной жизни России второй половины XVIII – начала XIX в. *Клио. Журнал для ученых*, 12 (72).

პივოვაროვა 2014: Л. Пивоварова. Мемуарное наследие С. С. Пищевича и А. С. Пищевича. *Научное наследие профессора А. П. Пронштейна и актуальные проблемы развития исторической науки (к 95-летию со дня рождения выдающегося российского ученого). Материалы Всероссийской (с международным участием) научно-практической конференции (г. Ростов-на-Дону, 4-5 апреля 2014 г.)*. Ростов-на-Дону.

პივოვაროვა (ხელნაწერი 1?): Л. Пивоварова. Мемуарная литература XVIII в. – первой половины XIX в. как источник по изучению социально-психологических характеристик российского дворянства (рукопись?).

პივოვაროვა (ხელნაწერი 2?): Л. Пивоварова. Отец и сын Пищевичи на службе России: антропология повседневной жизни среднего офицерства второй половины XVIII – начала XIX в. (рукопись?).

პიშჩევიჩი 1881: С. Пищевич. *Известие о походе Симеона Степанова сына Пищевича, генерал-майора и кавалера ордена св. Георгия, о его рождении, жизни, воспитанию, науке, службе, переселение в далнюю страну, происхождение дел военных, и о случившихся с ним по судьбам разных счастлих и несчастий. Пысал сам собственною своею рукою собырал из разных преждных своих записок и продолжал до 1785 года. Часть I*.

პიშჩევიჩი 1884: А. Пищевич. Примечания Александра Пищевича на новороссийский край. *Киевская*

старина, 1: 111-134.

პიშჩევიჩი 1885: А. Пишчевич. Жизнь А. С. Пишчевича, им самим описанная. 1764-1805. В трех частях. С предисловием и примечаниями Д. Чл. Нила Попова. Москва.

პიშჩევიჩი 1886ა: А. Пишчевич. Южно-русский город в начале текущего столетия (из “дневных записок” А. С. Пишчевича о Елисаветграде). *Киевская старина*, 1: 173-183.

პიშჩევიჩი 1886ბ: А. Пишчевич. Бугские казаки и украинские уланы. *Киевская старина*, 2.

პიშჩევიჩი 1902: План г. Тифлиса в 1785 г. *Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей*, Т. XXIV: Смесь, 19-22, Илл.

პლუშაკოვი 2008: И. Плешаков. Военный постой в Поволжье в конце XVIII в.: Ростовский карабинерный полк в Саратовской губернии (1792-1794 гг.). *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия История. Международные отношения*, 8 (2): 43-55.

პოლიევკტოვი 1935: М. Полиевктов. *Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу*. Тифлис.

სკვორცოვა 2021: Я. Скворцова. Серб “превращается” в русского: судьба отца и сына Пишчевичей в XVIII в. *Тульская историческая весна – 2021. Социальное пространство и время прошлого: вызовы и ответы истории*.

ხარაძე 1975: კ. ხარაძე. თბილისი XVIII-XIX საუკუნის ტოპოგრაფიული გეგმების მიხედვით. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, აქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სეხია, 2: 114-126.

ხაფიზოვი 2013: Ш. Хапизов. *Ума-Нуцал (Умахан) Великий (очерк истории Аварского нуцальства второй половины XVIII в.)*. Махачкала.

ფაღავა 2023ა: ი. ფაღავა. *სიხმა თეთხი, ქახთუღი ეხოვნუღი ვეხცხდის საფასე*. თბილისი, მეცნიერება.

ფაღავა 2023ბ: ი. ფაღავა. ირაკლი II-ისა და რუსების გალაშქრება ქარ-ბელაქანზე და მულანლოს ბრძოლა 1784 წლის ოქტომბერში (წინასწარი სამხედრო-ისტორიული ანალიზი). *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო*, XV: 264-313.

RUSSIFIED "CASANOVA" IN THE KINGDOM OF KARTL-KAKHETI

Irakli Paghava

Caucasus University,

Ilia State University, Giorgi Tsereteli Institute of Oriental Studies

ipaghava@cu.edu.ge

Our goal is to present and analyze the data on the Kingdom of Kartl-Kakheti and Georgians outlined in the writings by Alexander son of Simeon Pishchevich (1764-1820). These data are mostly accumulated in Pishchevich's memoirs (published by Nil Popov in 1885). Alexander's father had been a Serb, who resettled in the Russian Empire; Alexander was already russified. The memoirs composed by the younger Pishchevich pay much attention to his “sex victories”, resembling Giacomo Casanova's *Histoire de ma vie*. Hence we nicknamed Alexander Pishchevich a russified “Casanova”. He spent several weeks in the Kingdom of Kartl-Kakheti in autumn 1784, and participated in the joint Georgian-Russian campaign against the Lezgis. Pishchevich also met some prominent Georgians in the Russian Empire. Therefore, his memoirs (and other works) contain a multitude of data relevant to Georgian Studies. They can be divided into several categories: 1) Cartographic legacy (has already been studied); 2) Information on the Kingdom of Kartl-Kakheti, based on Pishchevich's personal impressions; probably the most significant part; 3) Information on Georgians active in the Russian Empire; 4) Information on the internal situation in the Russian Empire, when it became a centre of attraction for Georgian authorities; 5) Reflections of the russification process affecting Pishchevich, and presumably also other immigrants, including Georgians. We have analyzed the aforesaid data in some detail, as well as their reliability; the latter is compromised by author's preoccupation with presenting his (actual or fictitious) sex victories, as well as egocentrism and flippancy; but endorsed by his candidness and straightforwardness. We concluded that Pishchevich's data were trustworthy and remarkable.